

ADRIAN ANDREI RUSU

CASTELUL ȘI SPADA

CULTURA MATERIALĂ A ELITELOR
DIN TRANSILVANIA
ÎN EVUL MEDIU TÂRZIU

CUPRINS

I. INTRODUCERE	7
II. RELEVANȚA SURSELOR	28
II.1. „A săpa“ ca pentru studii de Preistorie	29
II.2. A citi direct și a (nu) înțelege	42
II.3. Depozite cu obiecte tănuite	53
II.4. Arta și arhitectura nevorbitoare	58
III. ISTORIA PROTAGONIȘTILOR	76
III.1. Nașterea elitelor	76
III.2. Afirmarea categoriilor	83
IV. STĂRILE APARENTE ȘI MODELELE CULTURALE	99
IV.1. Identitate etnică culturală la nivel de elite	103
IV.2. Cultură de elite și cultură țărănească	116
IV.3. Biserica ca reflex de statut social. Modelele ecleziastice	136
IV.4. Modelele regale și princiare	145
V. CENTRELE DE PRODUCȚIE ȘI OBTINEREA BUNURILOR	152
V.1. Implicarea protagoniștilor și obținerea bunurilor	152
V.2. Avuții din afara moșiilor	168
V.3. Ofertanții	179
V.4. Comerțul de achiziție și mișcarea bunurilor	193
V.5. O geografie a culturii materiale a elitelor locale	207
VI. APETENȚA LA REPREZENTAREA STĂRII	216
VI.1. Simboluri particulare de stare	217
VI.2. Cavalerismul	218
VI.2. Căi și harnașamentele	229
VI.4. Heraldica și alte însemne	244
VI.5. Reprezentările de sine. Arta și practicile funerare	274
VII. LOCAȚIA ELITELOR	284
VII.1. Generalități	284
VII.2. A construi pentru elite	298
VII.3. Cetăți și castele	311
VII.4. Curțile / conacele	334
VII.5. Turnurile-locuință	345
VIII. INVENTARUL REZIDENȚELOR	350
VIII.1. Componentele definitorii	350
VIII.2. Protecție și apărare	372
VIII.3. Biserica ca inventar exclusiv aparținător ori produs de elite	383
VIII.4. Interioarele și decorațiile	389

VIII.5. Mobilierul	417
VIII.6. Alte dotații ale complexelor	436
VIII.7. Exterioarele. Mobile de utilitate colectivă și prestigiu	441
IX. AVERI ȘI UTILITĂȚI	454
IX.1. Ce dețin elitele?	454
IX.2. Obiecte identice/asemănătoare – materiale diferite	462
IX.3. Metalele și pietrele prețioase	464
IX.4. Bijuteriile	477
IX.5. Obiecte din alte metale sau materii rare	498
IX.6. Armele	508
IX.6.a. <i>Generalități</i>	508
IX.6.b. <i>Armele ofensive</i>	520
IX.6.c. <i>Armele de protecție</i>	549
IX.7. Hainele și încălțăminte	563
IX.7.a. <i>Generalități</i>	563
IX.7.b. <i>Sursele</i>	566
IX.7.c. <i>Cele mai simple baine</i>	571
IX.7.d. <i>Producția și producătorii</i>	573
IX.7.e. <i>Destinația hainelor</i>	584
IX.7.f. <i>Păstrarea, întreținerea și manevrările</i>	590
IX.7.g. <i>Hainele propriu-zise</i>	591
IX.7.h. <i>Îmbrăcămintea pentru cap și mâini</i>	598
IX.7.j. <i>Încălțăminte</i>	604
IX.7.k. <i>Articole independente de purtare</i>	608
IX.7.l. <i>Accesorii la veșminte</i>	611
IX.8. Hrana	625
IX.9. Scrierile	652
X. FAMILII DE MATERIALE	670
X.1. Generalități	670
X.2. Piatra	671
X.3. Sticlăria	675
X.4. Osul și cornul	681
X.5. Ceramica	683
X.6. Lemnăria	705
X.7. Pielăria	713
X.8. Textile utilitare și materiale de legat	716
XI. FAMILII DE BUNURI	721
XI.1. Ambientul	721
XI.2. Bucătăria și cultura mesei	735
XI.3. Obiectele de toaletă și folosință personală	742
XI.4. Mobilitatea	748
XI.5. Distracțiile	762
XI.6. Medicina, farmacia și alchimia	784
XI.7. Patronajul și întreținerea de oameni de cultură și artă	787
XI.8. Măsurările	790
XII. CONCLUZII	794
XIII. ILUSTRĂȚII	797
XIV. INDICE ONOMASTIC	891

I. INTRODUCERE

A restitui o epocă istorică înseamnă nu numai a-i dezvălui cursivitatea ori performanța atinsă în pregătirea celei care a urmat-o imediat. Concret, a trece prin Evul Mediu numai amintind războaie, stări sociale fundamentale, ceva cultură bine selectată ori numai din cea prea săritoare în ochi, de la culmile ei, este deplin insuficient pentru acapararea atenției celor care s-ar mai interesa de trecut, la nivel de consumism istoriografic nonprofesional. Totuși, schema este clasică și tocmai de aceea socotită ca o justificare pentru toate reluările sintetice. Numai că acestea ar fi doar scheletul minimal al unei construcții istoriografice, fără aproape nimic legat de învelișurile sale cromatice ori intime. Deși există o adevărată modă pentru istoria vieții cotidiene, reconstituirile istorice păcătuiesc constant din lipsa nuanțelor și a tridimensionalului.

Să purcedem la drum cu ideea că vremurile pe care le trăim au fost conturate major în Evul Mediu. A făcut-o nu numai creștinismul, în spirit, ci și tot ceea ce a însemnat locuirea, instrumentarul elementar, hrana, comportamentele. Ceea ce s-a reunit sub numele de *temporalia* a reprezentat suma necesităților de viață aflate în curgere continuă. Departe de a fi simple precarități, detaliile funcțional-decorative au făcut istoria mai credibilă și, adesea, au explicat-o altfel decât prin înțelegeri transferate de departe, din timpul vremii trăitorilor ori judecătorilor ei.

Este în întregime transparentă ideea că amalgamăm două planuri de studiu, care ar putea fi și despărțite: cultura materială și elitele. Pentru că le recunoaștem dintru-nceput valoarea solidară și cauzală, le-am apropiat cât de mult ar fi posibil. Istoria lor s-a scris însă, cel mai des, separat.

În urmă cu peste două veacuri, Eugène Viollet-le-Duc elabora o amplă culegere de mărturii pe care a structurat-o sub genericul „mobilier”¹. Priceperea sa depășea însă sensul mai strict al termenului astăzi folosit, extinzându-se către totalitatea inventarului material care a fost utilizat. A început să practice cultivarea tematică cu serioase selecții, pentru că, pe atunci, părea un nonsens să aduni ori să te ocupi de ceva mult prea banal, nedatabil ori aparent lipsit de mesaje. Important este că nu doar el a creat o „filozofie” de abordare care a obligat la dezvoltări, iar în urmă, și la restricționari.

¹ *Dictionnaire raisonné du mobilier française de l'époque carolingienne à la Renaissance*. I–VI. 1858–1873.

Discuțiile teoretice care aveau să urmeze, în a doua jumătate a secolului XIX și în secolul XX, au vorbit despre generalitatea „culturii materiale“, fără delimitări, până la o alta proprie doar Evului Mediu, cu două conjugări de instrumentar istoric și arheologic². Nici aceasta nu era îndeajuns. Istoriografia germană a specificat mai subtil „cultura obiectelor“ (*Sachkultur*), concepând un domeniu combinativ și aparte al celor două categorii desemnate pentru recuperarea trecutului. Foarte repede s-a recunoscut că orice materialitate s-a sprijinit în spiritual, și invers. Dar, în bună măsură, întreaga cultură se poate substanțializa ori conține componente materiale. Ba s-a statuat că și anumite „treburi“ (*Dinge*) au avut materialități separate, în timp ce nici amprente complexe ale obiectelor nu pot fi eludate. A rezultat o schemă de raport între om-obiect, în linia întâi, situații și calități, într-una secundară³. Din perspectiva unor mai intime conexiuni dintre indivizi și lucruri, s-au definit formele ori modurile de trai (*Lebensformen*)⁴. Se vede imediat că istoria a ajuns la granițele etnologiei și arheologiei. Cunoașterea a implicat și imaginația bine strunită. Neîndoios, dincolo de oricare discurs conceptual, enunțativ și rezumativ, aceleași obiecte au modelat istoria. Așa încât de la un capitol aparent anost, putem ajunge ușor către cel contrar, dobândind un plus de respectabilitate în ochii celor care ar continua să disprețuiască palpabilul relict, indiferent de cât de comun ar fi el, numai în favoarea faptelor ori ideilor.

Se relevă că nu am epuizat tot ce ne comunică obiectele, mulțumindu-ne a le declara doar absența inexplicată ori, poate, neputința de a le folosi în reconstituirile istorice. Să amintim, din întregul lor mesaj, numai indiciul pe care ni-l oferă „călătoriile“ lor. Nu au putut fi niciodată mișcate fără oameni (au avut fiecare un transport anume), fără relațiile dintre ei, informările și interesul manifestat de către aceiași. Au devenit ele însele indicii ale comunicării complexe existente la nivelul societății: au impus limbaje și au modificat vocabulare, au însoțit rețetare tehnice legate de munca care le trebuia dedicată⁵, au colportat tâlcuri independente, au apropiat unitățile de măsură și control⁶, au fost deplasate prin comerț, călătorii cu multe motivații, migrații și colonizări, pelerinaje⁷, daruri, prăzi, au provocat chiar ele drumuri speciale pentru a le obține. Primele au fost curiozități ori scumpeturi, ultimele au venit în valuri de diferite calibre, devenind banalități care au clădit anonim progresul. În toate stadiile au produs efecte de percepție și noi mecanisme de gândire. Explicit s-a afirmat că lucrurile au deținut o putere specială, nu pot fi numai simple mesaje ale puterii deținătorilor⁸. Dacă pomenim inventarul liturgic, vom avea doar începutul unei conturări de sferă. În listele lor, medievalii au cuprins însă și *inutilia*, adică o categorie despre care iar nu avem repere de identitate.

Deja Fernand Braudel a dat un plus de vizibilitate întregii culturi, socotind-o întregul sistem osos al cotidianului⁹. Domeniul a ajuns însă imens. Conglomeratul țintit s-a decantat în funcție de cei care l-au supus cracării. Pentru noi ar fi de subliniat, ca pistă de direcție, procesul prin care s-au analizat raporturile dintre stările responsabile și ansamblul bunurilor. Abia tardiv, în secolul XIX, s-a ajuns la ideea că responsabilitatea întregii culturi trebuie subîmpărțită. A urmat imediat o revendicare a unei părți substanțiale, atribuită „culturii superioare”¹⁰. S-a născut preocuparea și pentru diferențierea dintre culturile

² F. Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme: XVe–XVIIIe siècles*. Paris, 1967; Maria Serena Mazzi, *Vita materiale e ceti subalterni del Medioevo*. Alessandria, 1991, p. 10–16; *Handbuch Materielle Kultur*. Hg. Stefanie Samida, M.K.H. Eggert, H. P. Hahn. Stuttgart, 2014.

³ G. Jaritz, *Zwischen Augenblick und Ewigkeit. Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters*. Wien – Köln, 1989, p. 13.

⁴ *Alltag im Spätmittelalter*. Hg. H. Kühnel. Darmstadt, 1986; A. Borst, *Lebensformen im Mittelalter*. Frankfurt – Berlin – Wien, 1973.

⁵ Ph. Braunstern, *La communication dans le monde du travail à la fin du Moyen Age*, în *Medium Aevum Quotidianum*, 20, 1990, p. 12.

⁶ H. Witthöft, *Maß und Gewicht im 13. bis 16. Jahrhundert und das Problem der Kommunikation*, în *Medium Aevum Quotidianum*, 20, 1990, p. 13–15.

⁷ A se vedea H. Steuer, „Objektwanderung“ als Quelle der Kommunikation. *Möglichkeiten der Archäologie*, în *Medium Aevum Quotidianum*, 20, 1990, p. 38.

⁸ Vezi vol. *Die Macht der Dinge. Symbolische Kommunikation und kulturelles Handeln*. Münster – New York – München – Berlin, 2011; *Handbuch Materielle Kultur*. Hg. Stefanie Samida, M.K.H. Eggert, H. P. Hahn. Stuttgart, 2014, p. 85–88.

⁹ F. Braudel, *Structurile cotidianului*. I–II. București, 1984.

¹⁰ *Handbuch Materielle Kultur*. Hg. Stefanie Samida, M.K.H. Eggert, H. P. Hahn. Stuttgart, 2014, p. 21–24.

aristocratice și cele populare. Le Goff a socotit că bipolaritatea de cultură a fost o realitate indiscutabilă¹¹. Jean Claude Schmitt a admis o multipolaritate¹², iar Maria Serena Mazzi a pledat pentru unitatea lor¹³. Întâlnirile dintre cele două categorii au fost arareori studiate în simbioză. Alte studii au arătat încă faptul că definirea culturii populare a fost precară¹⁴. Ultima sugestie este mai curând expresia neputinței de a face delimitări fine între una ori alta, în a accepta concomitent că interferențele nu au fost nicidecum întâmplătoare. Astăzi nimeni nu mai contestă raportarea culturală la social, dar cum vom vedea, nu există deloc consensuri privitoare la priorități și la mișcarea transferurilor. În toate aranjamentele noționale, materialitățile au dat doar părți, nu deplin acoperitoare. Pe lângă acest aspect, nu avem nici eșantioane pe timpuri limitate, care să fie specific medievale¹⁵.

Degeaba se clamează structura fundamentală doar cu războinici/politicieni, clerici/învățați și lucrători. Chiar Evul Mediu a căutat insistent să-și delimiteze nuanțat categoriile, fără să reușească decât să și le idealizeze. Actoarea principală și indiscutabilă a oricărei istorii lungi a fost mereu „elita“. Ca să o definim, am putea să o comparăm ușor cu „crema“ umanității dintr-o perioadă determinată; în alte cercuri intelectuale i s-ar spune prozaic ori anatomic, „fruntea“. Drapat, ea se poate echivala cu „valoarea“ detașată dintr-un amorf ori secundar corp dominat de biologie. A fost egală cu „cei puternici“, prin mijloacele lor personale, în care averea nu a fost tocmai un fleac, iar gineceul nașterii numai o șansă suplimentară de manifestare. Selecția s-a încercat prin depărtarea opusului, căruia astăzi ne este foarte inconfortabil să-i spunem „prostime“, din simplă pudoare politică ori umanistă. Nu pentru că cei conținuți au fost cu-adevărat stupizi, ci pentru că erau ignoranți și averea lor a fost opusă calității ori numerelor mari.

Categoria elitei a aglomerat în dreptul ei contraste față de naturalețea peisajului dominant în care se trăia¹⁶. Așadar, măcar prin averi, s-a sustras „ordinelor“, stărilor, gradelor, titlurilor formale ori claselor. Din fiecare categorie social-înțepenită se poate culege ceva aparte, pentru a clădi automat grupul celor deștepți, talentați ori abili. Sincron, niciunul dintre cei cu precedente de poziționare socială nu s-a validat automat. Cel mai evident au demonstrat-o oamenii bisericii, care nu s-au perpetuat prin linii genealogice ori chiar au sucombat în anonim dacă nu și-au calificat superior prestațiile. Tot așa, a existat un antrenament pentru a deveni compatibil cu orice stare înăscută ori aleasă. Constrângerile inverse nu au funcționat decât limitat, pentru că toată lumea știa că ar conduce la degradări malefice a căror scară putea fi demesurată și ar fi condus către decadența generală. Fiecare parte a comunității a fost un rezervor din care au rezultat fermenți de întreținere și progres; deci noi membri de elită, gata să alunece în alte arii. Grupul nostru de atenție este în întregime rezultat al unei viziuni istoriografice, care l-a detașat din toate încrângăturile pe care componenții săi și le-au imaginat ca fiindu-le necesare, fără ca niciodată să întru-nească puterea unei conștiințe de sine eclatantă.

S-a mai punctat că operările categoriale făcute doar pe baza urmelor scrise sunt prea defectuoase¹⁷. Pe lângă convingerea cu care s-a admis că există granițe serioase la capitolul cine ce deține, se vede ușor

¹¹ J. Le Goff, *Timpul bisericii, timpul comerțului*. București, 1989.

¹² J. C. Schmitt, *Religione, fioklore e società nell'Occidente medievale*. Bari, 1988, p. 11–12, 31–38.

¹³ Maria Serena Mazzi, *Civilisation, culture populaire, vie matérielle, vie quotidienne. Confusions et concepts*, în vol. *Mensch und Object im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Leben – Alltag – Kultur*. Wien, 1990, p. 18.

¹⁴ P. Burke, *Popular culture in Early Modern Europe*. London, 1978; *La culture populaire au Moyen Âge*. Études présentées au Quatrième colloque de l'Institut d'études médiévales de l'Université de Montreal, 2–3 avril 1977. Montreal, 1979; G. Jaritz, *Zwischen Augenblick und Ewigkeit. Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters*. Wien – Köln, 1989, p. 128–134; K.-S. Kramer, *Volkskultur. Ein Beitrag zur Diskussion des Begriffes und seines Inhaltes*, în vol. *Volkskultur – Geschichte – Region. Festschrift Wolfgang Brückner*. Würzburg, 1990, p. 14–24. Îndoieli are și M. Pastoreau, *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental*. București, 2004, p. 89.

¹⁵ J.-M. Pesez, *L'histoire de la culture matérielle du Moyen Age. Théorie – méthodes – bilan des recherches*, în *Medium Aevum Quotidianum*. Krems, 14, 1988, p. 10–11.

¹⁶ Vezi și G. Jaritz, *Der Alltag der Kontraste. Muster von Argumentation und Perzeption im Spätmittelalter*, în vol. *Kontraste im Alltag des Mittelalters*. Wien, 2000, p. 9–23.

¹⁷ G. Duby, *Cele trei ordine sau imaginatul feudalismului*. București, 1998, p. 17.

că ne-ar rămâne afară consecvent tocmai creatorii bunurilor. Adică cei care, prin forța împrejurărilor, au ținut de fruntea creației, mânuind parcă doar tranzitoriu și în simplă gestiune aurul, fildeșul, lăsând oțelul doar pe seama celor coborâți direct din zeul Odin, deja mai mult hârtia decât pergamentul, culorile sau pieile rare, dar și piatra ori ceramica. Chiar disprețuit social de către un alt grup contemporan, numai pentru că-și murdărea mâinile, un făurar înzestrat a fost un mădular al elitei, recunoscut ca atare și de către cei mai drastici conducători. În același timp, clericul își macula mâinile cu cerneluri și nobilul cu sânge. Disprețul unei părți a muncii fizice a fost compensat de bunăstarea provenită din comenzile primite tot ca urmare a unor validări de aptitudini. Iar eșecul în viață a fost similar tuturor artiștilor, din oricare epocă istorică, care nu și-au putut autogestiona laboratoarele. Atâta timp cât elita intelectuală era încă departe de a fi devenit o stare recunoscută sau respectată ca necesară distinct, mereu vizibilă prin contacte directe, apartenența la categorie era, întâi de toate, o chestiune de percepție materială. Să admitem iarăși, tot comparând cu realitățile următoare Evului Mediu, cât de lunecoasă și lipsită de tărie de bloc poate fi aceeași intelectualitate.

În trecut, ca și în prezent, orice fenomen de polarizare ori separare în avanscenă trebuia și trebuie să fie însoțit de anume detalii potrivite și marcatoare. Nu numai în Evul Mediu, oricare personaj din cadrul elitei nu a făcut masă comună cu modeștii ori banalii, purtând un nume ori o gândire aparte ieșite la iveală într-o clipă de viață¹⁸. S-a desprins ambițios de „mediocrii”¹⁹, aflați mai sus de menționata „prostime”, cu toate că numărul alcătuitorilor a fost mereu copleșitor și absorbitor dinspre toți polii societății. Subiectul cercului urmărit a avut alte pretenții, nevoi și gusturi. Exteriorizarea calității deosebite a fost o obligație automată, de o necesitate socială²⁰, în contrapondere cu un conglomerat uman fundamental aliterat, numeros și fără alte pretenții de a fi decât simplu trecător prin propria viață, întreținută de adăposturi, hrană, conveniențe biologice și jocuri. Personajul din elită ne arată nu numai că ar fi prestat, într-o variantă ori alta, mai mult decât ceilalți, ci reflecta și ce anume se performa real într-o epocă dată. Adică limitele la care același personaj-simbol a putut accede, trasându-le destinele și acelora de sub condiția sa. Era eșantionul reprezentativ al lumii sale. Și ajungem astfel și în fața conceptului de retardare, curent în Contemporaneitate, în timp ce elitele nu au făcut destule înalte școli umaniste, nu au reformat întreprinderile, culturile agricole ori conceptele politice. Am privit prea insistent către nivelul cultural „de jos”, ca să constatăm acum că rezultatul se traduce acum faptic, cotidian, prin atitudinea amețitoare de gregară ori indiferentă față de patrimoniul istoric al României actuale.

Obiectele cotidiene s-au împărțit pe utilități sociale. Cea mai mare parte dintre ele pare să fie apropiată de „cei mulți”. La care pretins înțeleaptă observare, survine o alta, foarte dură și în contradicere. Doar un modest din punct de vedere social ori cultural poate disprețui sau uita complet instrumentele investite cu muncă de calitate, precizie ori cu materiale scumpe; poate fi simplu de acord cu neglijarea ori radical, chiar cu distrugerea lor. Îi convine mereu ieftinul și precarul; gelozeste visceral ce nu poate avea și nu poate înțelege. Nu va exagera niciodată curatul ori frumosul, pe care, din lipsa educației, le va socoti inutilități ori risipe. Încearcă să transfere comportamente libere și necizelate (pustiu, sat, pădure și pășune etc.) în ambianțe cu alte rânduieli echilibrate de necesitatea civilizației.

Deși face parte din obligația elementară a tuturor reconstituirilor istorice, cultura materială a elitelor provinciale locale a răzbătut numai trudnic în paginile dedicate Evului Mediu²¹. Parcă doar accidental și expeditiv, subliniind doar limitativ avuția stării ori cultura războiului sau, chiar complet detașată de comanditari, arta, arhitectura și cultura scrisă. Toate au fost concepute ca un fel de realități

¹⁸ Vezi și *Adelige Sachkultur des Spätmittelalters*. Wien, 1982.

¹⁹ J. Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*. București, 1970, p. 343.

²⁰ A se vedea și W. Rösener, *Socialgeschichte und mittelalterliche Realienkunde*, în vol. *Die Erforschung von Alltag und Sachkultur des Mittelalters. Methode – Ziel – Verwirklichung*. Wien, 1984, p. 88–98.

²¹ Mai mult decât simbolic, o bibliografie dedicată reunirii studiilor privind viața cotidiană în Balcanii sec. XIV–XVI nu a reușit să adune din istoriografia românească decât un număr jenant de mic de titluri, poate cele mai puține, din întregul areal. H. Heppner, *Alltag am Balkan 14. bis 16. Jahrhundert. Ein bibliographischer Versuch*, în *Medium Aevum Quotidianum*, 18, 1989.

impersonale și paralele, care s-au datorat global societății medievale, nu responsabilității anumitor categorii sociale, precis indicabile.

Din păcate, nu ne putem apuca să derulăm produsul nostru de cercetare fără să nu facem înțelese câteva avataruri care au întârziat apariția lui mai devreme ori măcar modelarea înspre o finalitate cu surse simbiotice. Trebuie să ne grăbim a scrie de la început că discutarea conceptelor a fost, se pare, de la început neplăcută istoricilor români; fie și numai din cauza slabei apetențe pe care au avut-o mereu în a-l continua pe A. D. Xenopol pe tărâmul istoriei teoretice. Iar atunci când luările de poziții au apărut pe undeva, au dispărut pe parcurs, pentru că nimeni nu le-a reluat, reafirmat, adunat și socotit drept câștiguri prețioase pentru performanță. Ba mai mult, au fost chiar dejucate din orgolii absurde ori strâmb motivate.

Lección receptată de către Nicolae Iorga, educat inițial parcă prin „istoricul“ Eminescu (Mircea cel Bătrân – „un bătrân atât de simplu, după vorbă, după port”), după descoperirea mormintelor voievodale de la Curtea de Argeș, nu pare să fi fost suficientă succesorilor săi într-ale cercetării istoriei medievale. Pentru a impune definitiv realitatea conținutului palpabil al lumii „cavalerilor“, dar măcar pentru a declara necesitatea metodologică a complementarității surselor de analiză, ca fundamental obligatorie unor concluzii dintre cele mai importante ori din ce în ce mai corecte. Modificarea de percepție nu a fost subliniată îndeajuns. Pentru că revoluția interpretărilor lui Iorga se datora arheologiei, adică recursului la materialitatea pecetluită de pământ. Iar dacă am reveni fie și numai la „cavalerii“ uitați periodic, ori acum mai nou, absurd amplasați printre casele orașelor, atunci chiar definirea lor corectă ori bine circumscrisă ar fi foarte problematică, încă și la nivel conceptual, nu doar legat de înzestrarea lor fizică.

S-ar zice deci că ne-am procopsit cu a nu învăța mare lucru din precedente lecții savante. Ne-a ajutat enorm și perioada comunistă, care a amalgamat atât de măiestru sarcina negării istoriografiei „dușmănoase“ poporului, apoi doar contrară românilor, cu o selecție îngrozitor de subiectivă, datorată mai degrabă unor mici satrapi de la catedre universitare, decât unui șir de Mihail Roller-i de la vârful propagandei de partid.

Avem a corija îndelungatul refuz a stabilirii rolului elitelor din istoriografia noastră. Aceasta pentru că în ciuda dogmelor marxiste, ele au fost principalul motor al istoriei, în timp ce restul umanității nu a făcut decât să întrețină mecanismele care li s-au indicat. Cum am enunțat-o și puțin mai devreme, prin ele nu înțelegem degrabă și exclusiv elita de avere, ci pe toți cei ce conduceau și îndreptau, produc sau gândesc în fruntea unui conglomerat uman cu standarde joase ori mai joase de existență. Asemenea contrapuneri se oferă și în plan social și într-acela al materialului. Fiind vorba despre o anume perioadă de timp, decupată, ne situăm de la început de partea celor care nu le recunosc doar nobililor privilegiul acestei apartenențe. Marea masă a țăranilor nu a făcut parte niciodată din această categorie. Chiar și atunci când au fost țărani bogați, ei nu au fost elite decât la nivel gregar, al confortului existențial. Clerul s-a divizat cel mai subtil, pentru că, în principiu, a compus mereu o stare aparent mai dedată activităților cerebrale, fără să fie, în bloc, o stare omnipotentă. La fel, orașenii s-au stratificat după ceea ce au creat, deținut, au făcut să se miște în jurul lor.

Ungaria medievală a fost un stat compozit²² cu multe în comun, dar și cu particularități provinciale vizibile. Făcea parte din aceeași zonă pe care, până la sfârșitul deceniului șapte al secolului trecut, un Georges Duby a caracterizat-o ca fiind mai interesată de „cultura materială“, în opoziție cu ceea ce se petrecea în universul său domestic, occidental²³. Provocarea a fost și va mai fi, nu într-o măsură decisivă, a constata dacă desemnata cultură materială a contribuit în vreun fel, în mod real, la o diferență de percepere a vieții ori referirea se reduce doar la contribuția sa ca simplă sursă/izvor istoric, mai aglomerat

²² Pálffy G., *Szétdarabolódva a Közép-európai kultúrkörben*, în vol. *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)*. Budapest, 2008, p. 13–14.

²³ G. Duby, *Evul Mediu masculin*. București, 1992, p. 262.

în raport cu altele. Desigur, contrapunerea a rezultat solid din absența textelor doveditoare de viață spirituală consistentă, creativă și esențială pentru recompunerea Evului Mediu. Ungaria nu s-a aflat singură în acest orizont, fiind alături măcar de Polonia²⁴. Ceea ce se observă recent, este o apropiere mai sensibilă a analizelor față de elita pericarpată²⁵. De îndată, în judecăți ne frapează monocromatica elitei (boierii) și totala lipsă de interes față de vreuna alogenă, suprapusă ori paralelă față de români.

Vom mai aștepta încă o vreme până când cineva își va asuma răspunsuri la întrebarea „de ce am fost altfel”? Dacă s-a scris ori s-a citit cu mult mai puțin în Estul medieval, încă nu a fost demonstrat că diferența avusese și vreo consecință în celelalte capitole culturale. Prin listarea conținutului și înțelegerea superioară, cultura materială avea să aducă pagini copioase, moderatoare și corective la tot ceea ce ar fi fost extras din alte formule sau orientări de studiu. Măcar o câțime din frământările care s-au exprimat constant pe seama ei²⁶ ar fi meritat să ajungă la cunoașterea istoriografiei locale.

Până unde trebuia coborât în depistarea neîmplinirilor? Să amintim doar puține jaloane. Pentru ceea ce era de studiat, anul 1918 a fost cel care a adăugat la realitatea decimărilor vechi, presupus „naturale”, ale culturii materiale, un dezechilibru nou de atenție. Se cimanta ideea că modestia non-elitară ar fi marca istorică a poporului român din Transilvania, drept pentru care orice altă orientare de studiu nu se cuvenea făcută decât dintr-o necesitate lipsită de simpatie, exprimată doar din vârful buzelor și fără vreo temeinicie. Într-o societate încă fundamental bazată pe funcțiile multiplu prestatoare ale elitelor, – chipurile cel mai puțin remarcate în sfera materială, exprimările istoriografice sunt ușor de dovedit ca emanând din concepțiile unor foarte proaspeți istorici extrași din medii modeste, pentru care nostalgiile țărănești erau viguroase, atingând cel mult înțelegerea unei clase de mijloc, de tip mic-burghez. Pentru respectarea adevărului, trebuie subliniat apăsător că mentalitatea se clădise deja în Monarhia austro-ungară. Responsabilii istoriografiei românești interbelice au pregătit, fără să o știe, ceea ce comunismul avea să exacerbeze, adică cel puțin o marginalizare majoră a interesului pentru înfăptuirile de vârf, de la nivel cultural. Dar, se pare, chiar dacă nimeni nu a atras atenția asupra bizarei continuități de istoriografie, între cele două perioade „antagonice”, din avion văzut, lucrul a apărut „sănătos” de tradițional. Sub presiune sovietică, „internaționalismul” de sorginte slavă, ortodox și postbizantin, s-a descoperit în valuri, ca apoi să fie abandonat în favoarea unei alte linii de gândire care propaga autarhismul și nemaivăzutele lui performanțe. Din nenorocire, nu s-au găsit niciun fel de solide mândrii medievale, așa încât sarcina excitării ori satisfacerii patriotismul românesc a căzut în seama bieților daci. Despre care se putea scrie foarte puțin, însă imagina foarte mult și, mai ales, necontrolat.

Fluturarea obtuză a misiunii naționale de cercetare, concomitent depășită în mari spații de investigație europene, a construit o foarte deranjantă sită restrângătoare. Dacă elitele transilvănene au fost catalogate „străine” deja în contextul României Mari, nu se cuveneau a fi urmărite și prezentate decât numai atunci când s-au întâlnit cu „aspirațiile de veacuri” ale autohtonilor români și nu ale, la fel de autohtonilor, maghiari ori germani (dar posibil încă și armeni, turci, ruși etc.). Istoricii români ardeleni i-au refuzat deschis sau ocult pe nobili și pe orășeni. Este o realitate incontestabilă, reflectată multiplu prin amputarea bagajelor lingvistice cu care ar fi trebuit să se înzestreze pentru a se comporta ca normali reprezentanți ai națiunii majoritare, deplin interesați în cunoașterea întregului, nu numai a părților unui stat tânăr. Imediat, și averea alogenilor urma să fie socotită neinteresantă, și nu s-a știut niciodată cum să se opereze selecții din ea, ca să nu se respingă tocmai totul. Fie și numai din cauza faptului că românii au

²⁴ A. Klonder, *Geschichte der materiellen Kultur des Mittelalters und der Frühneuzeit. Theorie – Methode – Forschungsbilanz*, în vol. *Mensch und Object im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Leben – Alltag – Kultur*. Wien, 1990, p. 23–35.

²⁵ Cu enunțuri de tradiții mai vechi, la Maria Magdalena Székely, *Forme de afirmare a preeminenței sociale la marii boieri moldoveni (secolele al XV-lea – al XVI-lea)*, în vol. *Elitele puterii – puterea elitelor în spațiul românesc (secolele XV–XX)*. Ed. C. Ploscaru, M.-B. Atanasiu. Iași, 2018, p. 24–25.

²⁶ Cităm doar *The Oxford handbook of material culture*. Ed. D. Hicks, Mary C. Beaudry. Oxford, 2010; *Writing material culture history*. Ed. Anne Gerritsen, G. Riello. London – New Delhi – New York – Sydney, 2015. Bibl. furnizată, începând de la cea destinată studenților, este covârșitoare.

profitat de bunurile oferite de către conaționali lor timp de veacuri. Niciun cap mai luminat nu a sesizat, în condițiile în care cenzura îngăduia libertatea de expresie, că strategia de cercetare astfel promovată era de natură să admită grave insularizări de cunoaștere și dobândirea unei la fel de păguboase concepții de asumare selectivă a deținerilor de patrimoniu ale statului și națiunii cu nume identic. Nici modelul casei regale a României nu a servit la consolidarea conceptului că „străinul“ cel mai nou așezat putea fi bun, util, mai obiectiv, un impuls către acoperirea de lipsuri, o punte către alte entități contemporane.

Instaurarea comunismului în România a încurajat ghilotinarea mărturiilor istorice încă conservate. Dintr-o dată „masele populare“ s-au văzut eliberate doctrinar în a prădui liber ceea ce a aparținut „exploatatorilor“ și se mai conserva pe ici-acolo din moștenirile medievale. Niciun cap politic de tip nou nu a restricționat abuzarea deșănțată a relicvelor, măcar sub pretextul că tot masele le-ar fi creat ori că ele se cuveneau introduse în noua avere colectivă a statului excesiv socializat în jos. Este parțial comparabil cu ceea ce se va fi întâmplat în cursul celor două mari jaquerii medievale ardelene (1438 și 1514), apoi în anii 1784 sau 1848/49, ori la „revoluția“ din 1918: „răzbunarea“ umililor și needucaților asupra formelor materiale pe care le socoteau „scoase din sudoarea lor“, dar față de care nu avem niciun fel de educație pentru acceptare ori apreciere. Morala elementară era astfel salvată, anihilarea fiind îndreptată către bunuri și nu către deținătorii lor. Obiectele în sine nu au devenit numai simbolurile stăpânilor lor, fugiți ori cruțați prin ultime sentimente creștine, ci predilecte ținte pentru demonstrarea performanței victoriilor luptei de clasă. Nu avem nici cel mai serios efort de inventariere a acțiunilor proletcultiste ori pur și simplu tâlhărești, motivate dogmatic prin comunism, prin care averi și inventare nobiliare ori burgheze au fost pur și simplu distruse²⁷, altele împărțite și sfârșite la gunoi sau foc după ce obosiseră prea tare în folosiri improprii. Sentimentul jefuirii, cu totala compromitere a însăși noțiunii de proprietate individuală, a persistat într-atât încât s-a transformat în caracteristică a noii „libertăți“ social-economice de după anul 1989²⁸. Doar soarta unor clădiri cariate și agonizând de multe decenii mai mărturisește ce tăvăluguri au trecut peste ele. În același timp, colecțiile muzeale constituite, ale orașelor, s-au răpit comunităților care le gestionaseră de la constituire, pentru a deveni ale tuturor și ale nimănui, a fi selectate sau redistribuite în funcție de aplicarea vreunor idei centraliste de prezentare a unității culturale străvechi. La fel se întâmpla cu toate mai vechile colecțiile particulare și inițiativele noi pentru altele, oficiale, motivate de colectivizarea patrimoniului și desființarea unei piețe de valori aferente. În locul perfecționării vechilor soluții de gestiune, s-a ajuns la variante primitive de muzeografie, care au fost lăsate la mâna unor noi specialiști, rar extrași din grupurile creatoare ori din medii bine educate, și deloc pregătiți în a le înțelege și conserva. Lipsa oricărui reper de prețuire ori de racord bibliografic serios la analogia europeană a condus automat la bagatelizarea artefactelor, până la valori ridicole de inventar (1–5 lei!). Mai apoi, s-a ajuns ușor la neglijența/iresponsabilitatea care s-a instaurat, a intervenit devalizarea subtilă sau grosieră, a corupților din administrație²⁹ ori a unor șmecheri, favorizați de pozițiile oficiale deținute, totdeauna receptivi la comenzi care au venit

²⁷ Să oferim doar un singur exemplu, care este cel al inventarelor castelului Kendeffy de la Sântămărie Orlea (Hunedoara). Familia, de clară extracție medievală românească, a moștenit o colecție de piese istorice, care se mai lasă văzute din fotografiile unor interioare executate la început de sec. XX (măcar spade, cămașă de zale, componente de armură, coif, scut, halebarde etc.) (Sidó Zsuzsa, *Az őraljboldogfalvi Kendeffy-kastély 18–19. századi építörténete*, în vol. *Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára*. Kolozsvár, 2011, p. 318, fig. 6). Vizitate încă de regele Carol al II-lea al României, dar devalizate îndată după „eliberarea“ la prada maselor, curând după. În alt conac, de la Cârnești, până și copacii parcului au fost tăiați în momentele de feroare răzbunătoare, după aproximativ aceleași rețete medievale.

²⁸ A fost ultimul mare val de prăduire. În circa patru ani, România s-a golit de bunurile mobile istorice care mai existau prin cotoane ascunse, acțiunea fiind extinsă, în diferite puncte și sub diferite modalități, și asupra celor gestionate de către muzee. Din ele s-au produs delapidări al căror urme nu sunt nici astăzi deplin elucidate și sancționate.

²⁹ Bune exemplu sunt furnizate de încropirea la ordin imperativ, a colecțiilor Muzeului Național de Istorie din București, de diseminarea unor colecții (arme de la Sibiu, cahle de la Suceava), pentru a realiza dezideratul prezentărilor „unitare“, ale evoluțiilor poporului român. Confiscările de metale prețioase de la biserici, particulari ori descoperitori de ocazie s-au înscris și ele în arsenalul anormalităților. Nu în ultimul rând, se pot cita „împrumuturile“ de valori în rezidențele capilor regimului, începând de la familia Ceaușescu.

din afara statului³⁰. Inventarierea și prețuirea valorilor nu a fost încheiată nici până astăzi, dintr-o grav condamabilă neglijență ori din interese oculte, pentru a mai profita ilegal de pe urma lor.

În ambianța prezentată, a scrie ceva despre un obiect special a trebuit să însemne doar o limitare strictă la materialitatea sa, fără vreo aluzie la genetica sa completă, comanditari și utilizatori. Dialectica, proclamată ca fiind metoda favorizată a filozofiei marxiste, s-a substituit prin metafizica de interes politic. Obiectele necontextualizate au fost mai ușor suportate de cenzură, la publicare. Deși nicăieri nu vom descoperi adevărate manuale pentru studiul de „tip nou“, practica a fost învățată durabil, folosindu-se curent, pentru că era de un primitivism dezarmant; încă o superficialitate de clădit cariere de carton. Pe lângă aceasta, la obiectele din metale prețioase nu s-a ajuns decât cu aprobări de favoare, de cele religioase nu a fost oportun să îndrăznești a te apropia, din justificări ateiste. Cultele non-ortodoxe și-au ascuns cum au putut mai bine valorile încă deținute³¹. Maniera se străduia parcă să demonstreze că totul, în Evul Mediu, a fost plat, comunitar, urât și vrednic de surclasat prin progres, către capitalism.

Discursul nostru a rămas cantonat în rugină, înspre „clase“ fundamentale, nu spre stări. Din ofertele românești introduse, chipurile, în sinteze de ultimă oră, se relevă că, în fapt, nobilimea este doar pe cale de a fi identificată, în timp ce despre țărani se scrie încă disproporționat mai mult³². Ca și când informația medievală i-ar fi avantajat ori ei ar fi mai prețioși de urmărit față de toți ceilalți poporeni. Atunci, oricine se poate șoca aflând că la nivelul secolului XV – nu știm exact cum! – nobilii se grupau în circa 18.000 de familii³³.

Dincolo de firescul restricțiilor impuse prin intermediul informației documentare, selectată treptat chiar de către urmașii vechilor emitenți, mai avem încă de luptat cu imagini global-grotești, dragi materialismului istoric, în care elitele „desfășoară lux fără limite“ și au dus „o viață de basm față de existența oamenilor din popor“³⁴. Deveniți doar un pic mai atenți, constatăm că nu știm să delimităm luxul, nici „standardul“³⁵, din niciun fel de ambianță socială particulară, nu doar în cea polarizată frust în nobili/boieri și țărani. Asemenea clișee au rămas nesancționate în scris, astfel încât accesul neatenționat și necontrolat al noilor generații către asemenea afirmații-sentințe va putea întreține în continuare aceleași desuete interpretări, dublate de cortegiul unor resentimente.

Prin toate, mai plutește încă nostalgia faptelor glorioase, dar neînțelese și cu finalitate nulă. Lăudând superlativ produsul etno, cum poți să așezi ceva în rafturile superioare ale vreunei scări valorice ori să te mai bucuri de vreo performanță care nu este din același soi? Trendul cel de pe urmă a liniștit aproape total apetența pentru alte judecăți evaluative, fără să le substituie, în sfârșit, pe cele vechi, cu altele normale. Păstrarea scheletelor învechite, în era lărgirii manipulării imaginilor, a găsit istoriografia dezbrăcată de hainele cu care ar putea să ocupe locuri onorabile în mass-media. Protagonistii acelorași tipuri de istorie par a nu fi conștienți că, dintr-o dată, aproape totul poate fi dovedit cu imagini-document, mult mai credibile decât oricare texte ori vorbe.

Disponem de cantitate de fracturi perceptibile ale redării dezvoltării noastre istorice, însoțite de paralele compromisuri științifice pentru a nu lăsa substanța realității să răzbată corect. Se uită astăzi prea repede despre existența unei îndelungi cenzuri și funcționarea ulterioară a unei autocenzuri, rezultate din autoeducație, frică sau oportunism, care a mutilat serios afirmațiile generale ori textura întregă a unor capitole ale unor autori socotiți a fi fiind de prestigiu ori deplin reprezentativi ai vremurilor. Ceea

³⁰ Una dintre cele mai tipice cazuri pe care le cunosc este acela al cărților rare din patrimoniul european, „dispărute“ din colecțiile Bibliotecii de Istorie Veche a fostei Catedre de Studii Clasice, a Universității „Babeș-Bolyai“, din Cluj-Napoca. Responsabilitatea lui Constantin Daicoviciu fusese evidentă, dar s-a acoperit de către autoritățile comuniste.

³¹ M-aș putea referi, de pildă, la înzidirea unei bune părți a bibliotecii mănăstirii franciscane de la Șumuleu (Harghita).

³² A se vedea, ca ultim exemplu, *Istoria Transilvaniei*. I. Cluj-Napoca, 2009, p. 251–252 și urm.

³³ *Ibidem*, p. 316. Vom aminti că în jurul lui 1500, conform altor calcule, întregul regat dispunea de 40.000 de nobili (Szabó I., *La répartition de la population de Hongrie entre bourgades et les villes dans les années 1449–1526*. Budapeșt, 1960), ceea ce lasă de înțeles că cifra ar fi exagerată.

³⁴ Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*. I. București, 1987, p. 5.

³⁵ Discutate de F. Braudel, *Socialgeschichte des 15.–18. Jahrhunderts*. I. München, 1990, p. 189–357.

ce Ovidiu Pecican a denumit drept „sensibilitate istorică irascibilă a majorității populației”³⁶ este iarăși deplin adevărată. S-a navigat, altfel scris, între ignorare, suficiență și înțepeniri de judecăți.

Orice pas în cercetare, cât de minor ar fi fost el, nu a depășit chinga șabloanelor unor istorii pe care nimeni nu le-a blocat decât prin tăcere critică desăvârșită. Deci, s-au validat automat ca fiind multumitoare și chiar de succedat. S-a scris din inerție, fără ca cineva să aștepte vreo judecată, măcar ca cea din dreptului unui produs cinematografic ori literar. Nicio școală superioară nu s-a impus cu modele; dar nici învățăceii nu au avut a se revendica justificat din vreo personalitate călăuzitoare. A dispărut rigoarea, urmărirea exhaustivității tematice, elementarul spirit selectiv valoric, care să catalizeze orice reluare superioară de subiecte.

Renovația nu s-a produs pentru că toate școlile universitare de la interiorul arcului carpatic au refuzat să inițieze vreun discurs istoriografic bazat pe linii de valoare verificate; ba chiar de o asprime nemaivăzută, pentru a face distinsă poluarea debordantă. El trebuia să indice măcar toate deserviciile pe care obediența la politic au reflectat-o în scris. Să le decanteze definitiv de oricare continuitate ori punere în serviciul intereselor manevrante din afara disciplinei. S-a întâmplat chiar că, evoluând în meandrele inconsecvențelor ideologice presate de comunism, în fel și chip, autorii colați lor să fie sacralizați doar pentru că au rezistat administrativ până în pragul anului 1989 și chiar după anul-reper. S-a uitat că, scriind, ei nu ieșiseră din timp, ci au fost prea apăsat stăpâniți de către el. Apoi, mai recent, parcă simțindu-se o deusoladă din lipsa vreunor legături și proptele exterioare istoriografiei, a prins cheag un puternic curent dominat de interesele bisericesti.

Nici măcar segmente din paginile atunci produse nu au ajuns a fi catalogate drept inacceptabile. Uitarea trebuia să le fie unica pedeapsă. Nu s-a operat decantarea dintre oamenii-autori și ceea ce ei au publicat. Explicația este una singură: generațiile cele mai noi s-au îngrijit astfel a se pune la adăpost cu propriile lor lucrări, de la oricare sistem de contestare. Pentru că în ciuda oricărei filozofii elementare de evaluare a emanațiilor umane, deci și a bunurilor culturale, ei au dorit să fie perfect identificați cu ceea ce au scris. „Atacul” la operă a fost asimilat „atacului la persoană”. Adică s-au deformat drepturile de autor până la o identitate cu totul bizară. Ca și când o pagină tipărită ar fi fost egală cu linia frântă a unui nas exagerat de acvilin.

Dacă nimeni nu explică generațiilor noi ce și cum s-a lucrat, de ce și care sunt rezultatele comparațiilor dintre ceea ce am făcut și facem, și ceea ce fac alții, nu se va ajunge decât la o continuă năclăire a producției istoriografice. Produsul general, chiar necuprins într-o operă compactă, este o uriașă confuzie de identități, un șir de făpturi fără cap și coadă. Ca și pe alte planuri ale vieții sociale, tranziția istoriografică contemporană conține o posesiune de mental inert, devenit balast. Lipsa delimitărilor critice a creat în continuare perpetuări de concepții care oscilează între desuet și ilar. În plus, toate scriiturile se amestecă, de la cea de tip colaj, până la extracția magistrală de concluzii din date noi ori ingenios regândite. Orice începător ori din afara inițiaților se poate rătăci iremediabil și nu va mai descoperi ceea ce merită reținut. Nu avem capacitatea de a le sorta și nimeni nu se responsabilizează în a o face, măcar așa cum au procedat istoricii interbelici și o fac continuativ toți istoricii europeni. Ne lipsește doar pasul prin care printr-o reclamă agresivă, ca la produsele farmaceutice interesate să facă din ficat un templu, să ni se etaleze, doar prin spoturi, tot ceea ce ar merita cumpătat ori minim răsfoit.

Cel puțin formal, acum scăpați de năpastele autorității exterioare lumii științifice, se constată că ne aflăm în continuare anchilozăți în clișee de cercetare/interpretare dintre cele mai contraproductive și neconforme cu aspirațiile către științificitate a disciplinei de studiu istoric. În fond, se cereau redactate urgent ori traduse noi îndreptare de studiu și metodă, identificate construcțiile șchioape ori rușinoase care au otrăvit sub pretextul iluziei construcției „omului nou”, patriot selectiv strâmb, dar revoltat la orice mică atingere a trecutului cozmizat. Nu trebuiau lăsate lucrurile să se decanteze, chipurile de la sine, prin bun simț sau asimilarea literaturii străine la care nu am avut acces până atunci, cum clamau unii

³⁶ *Poarta leilor. Istoriografia tânără din Transilvania (1990–2005)*. I. Cluj-Napoca, 2005, p. 151.

dintre înțelepții conducători de catedre universitare ori de pe tronuri de Academie. Se vede până astăzi că asemenea procese nu se împlinesc fără intervenții viguroase, afirmate aglomerat, răspicat în și cu ajutorul scrisului. Un scris care, în chip revoluționar, se leagă și de alte suporturi decât hârtia și manipulează tone de megapixeli pentru imagini complementare sau susținătoare.

Întâlnirile noastre cu asemenea limitări vor fi arătate mereu nu pentru că ne-ar încerca plăcerea de a scutura socluri de statui construite din cărți sau studii mai vechi, ori din excese didactice, ci pur și simplu pentru că avem nevoie de o întoarcere la buna măsură generată de scrutarea limpezimii ori tulburării izvoarelor. Fără vreo decantare serioasă, făptuită anume pe operele autorilor amintiți ori pe modalitățile lor de redacție, imediat prezentate pentru îndrumarea cititorului nou, care nu are date corecte despre chingile vremurilor apropiat-trecute, paginile vechi și neînlocuite riscă a perpetua neînțelegeri cu nebănuite consecințe. Se întâmplă să nu avem o gamă bogată de opțiuni, care se prezintă proporționate la calibrele generale ale istoriografiei, astfel încât atingerea lor critică își motivează în plus prezența în economia acestui volum.

Pentru discursul nostru este nepermis să ocolim suporturile istoriografice pe care ori la care se face și astăzi continuă trimitere. Este bine de știut că provincia este în continuare în așteptarea unor sinteze consistente pe epoci. Că cerința a fost resimțită chiar și de către unii istorici³⁷ o dovedesc tentativele repetate de a scrie ceva pretins nou. Repetarea sintezelor provinciale de oricare tip, dovedește nu neapărat foamea pentru ele, cât insatisfacția oferită de conținutul celor imediat anterioare; pentru că altfel s-ar fi reeditat cele deja avute, dacă nu aidoma, măcar în ediții revizuite. Majoritatea studenților ori iubitorilor de istorie știu că monumentalele tratate ar trebui să conțină nu repetări ale unor pagini vechi, ci cel puțin asimilările tuturor noutăților produse de la tratatul anterior. Valoarea acelorași lucrări nu s-a putut stabili din cronici și recenzii, care nu sunt nici stimulate, nici urmărite, ci mai mult din eșecul lor de piață.

Pe de altă parte, respirând dinspre Academie, s-a cimentat pretenția că se dobândește recunoaștere numai printr-o istorie „mare“ în paginație, în care nu trebuie să performezi în istoria teritoriului, ci doar în cea a românilor. Este bine ca ea să fie pe linia tradițională, adică să semene mult cu ceea ce a scris Ioan Lupaș, să continue a întreține maximul respect pentru Ștefan Pascu – deși nu în scris, măcar în toate acțiunile verbale, de la cursuri și până la documentele doctorale nepublicate. „Linia David Prodan“ este mult prea trudnică și seacă!

În ciuda faptului că marxismul a indicat insistent materialitatea ca sursă/obiect de muncă, producție, schimb, acumulare și relație socială, istoriografia românească a atins doar performanța de a oferi maximal numai oglinda muncii rurale, reconstituită copios în studiile lui David Prodan³⁸. Eroarea de căpătâi a lucrării, prelungită până la cele mai recente lucrări cu rost general³⁹, a fost aceea că a indicat doar o latură a raporturilor social-materiale, lăsând deoparte tot ceea ce stăpânii au oferit în schimbul prestațiilor țărănești. Se întâmpla acest lucru știindu-se foarte bine că o parte din țărani s-au autoio-băgit, nu pentru că erau siliți să o facă, pentru că nu au dispus de alternative, ci pur și simplu pentru că nu erau în măsură să se gestioneze singuri ori în obștea liberă. Este exact același fenomen remanent al transferului de griji și responsabilități către altcineva mai capabil, pe care îl încearcă mulțime de muncitori care refuză să devină patroni, deși li se oferă numeroase oportunități. Este marea masă a

³⁷ Vezi W. A. Baumgärtner, *Eine Welt im Aufbruch. Die Siebenbürger Sachsen im Spätmittelalter*. Sibiu, 2008. Urmărind cuprinsul, se deduce că autorul a avut un proiect ambițios, pe care l-a realizat foarte deficitar, traversând nu numai tot Evul Mediu, ci și Epoca Premodernă, restrângându-și bibliografia la foarte puține pagini românești străvechi, la niciuna din limba maghiară. Performanța la care a ajuns se oglindește și în numărul foarte mic de citări de care va avea parte și în paginile volumului prezent.

³⁸ *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. I–III. București, 1967.

³⁹ Șt. Ștefănescu, *Populația rurală în principatele române în secolele XIV–XVII. Obligații fiscale și domeniile*, în vol. *Miscellanea în onoare Radu Manolescu emerito*. Ed. Zoe Petre, S. Brezeanu. București, 1996, p. 138–143. Din generația cea mai nouă de istorici, cităm „Satele de pe pământurile nobiliare erau modeste deoarece țărani dependenti erau obligați să dea stăpânului o parte importantă din rodul muncii“. C. Firea, *Scurtă descriere istorică și religioasă a Transilvaniei*, în vol. *Călătorie prin patrimoniul ecleziastic transilvănean. Ghid istoric, artistic și pastoral*. Coord. Sorina Paula Bolovan. Cluj-Napoca, 2011, p. 18.

întreținuților, care așteaptă să primească mai mult decât să dea, oricât de precar ori neplăcut ar fi conținutul relației lor cu vreun suspus.

„Meșteșugurile“ lui Ștefan Pascu⁴⁰ nu pot egala cu nicio finalitate istoriografică, fiind mai degrabă un fel de introducere la ceea ce trebuia să urmeze ca cercetare⁴¹. În soluția publicistică, față de care trebuie să ne raportăm și astăzi, având în vedere recurența sa bibliografică, indiferent dacă a fost vorba despre pescuirea din izvoare a meșterilor, a formelor lor de organizare sau manevrarea mărfurilor, întotdeauna rezultatul eforturilor nu a primit decât rar și identitatea destinatarilor producției speciale. Se lucrase în Evul Mediu – au trădat paginile acelea – aproape fără adresă și fără diferențe de comandă. Strădania de a stimula producția de vârf sau introducerea noului păreau aproape indiferente. Iar dacă ceva din mecanismele din urmă au existat totuși, fuseseră niște binefaceri istorice impersonale, răsărite misterios. Mai grav a fost faptul că discursul a căzut într-un teren virgin, în care alte alternative de studiu abia dacă au existat editate. Deși învechită prin informație și concepție, cartea meșteșugurilor a produs, până aproape de zilele noastre, prelungiri informative, redactate cam după aceeași rețetă. Nici subiectul „breaslă“ nu a fost definitivat în funcție de cercetările contemporane. Printre acțiunile și relaționările sociale, socotite „motoare“ ale evoluționismului, s-au strecurat și bunurile. Nu există nicio explicație obiectivă a lipsei de aliniere multiplă la solicitările neschimbate, timp de jumătate de secol, ale curentului ideologic dominant. A fost, pur și simplu, o superficialitate a orientărilor din categoria activă a cercetării (în ordinea corectă, institute academice și universități, urmate la mare distanță de cercul cercetării din muzee). Am putea concluziona chiar și prin aceea că a fost un subiect complet lipsit de atractivitate. Așa precum pare încă și în prezent.

Mai general, Ștefan Pascu a fost foarte receptiv la dorințele politicului pentru o „nouă istorie“. Întâi a preluat, foarte pescuit, ceea ce a fost deja scris în istoriografiile provinciale paralele, maghiare și germane, lăsând grava impresie că nu ar mai fi fost nimic altceva de integrat în istoriografia românească. În fapt, toată școala anterioară lui a sărit peste cam tot ceea ce a emanat pozitivismul maghiar ori german. Apoi a ciupit numai izvoarele directe, și pe cele editate, și pe cele care s-au aglomerat pentru publicarea corpusului pregătit de către Academie. Față de ceva mai vârstnicii Francisc Pall, Mihail P. Dan ori David Prodan, a practicat puțină rigoare, cât harnice umpleri de pagini. A relevat obsedant și chiar a falsificat răscoale țărănești⁴². În contextul anilor de publicare, obiectul demersului său era acela de a elogia munca „proletariatului incipient“, al muncitorimii medievale din mediul rural. Tot ceea ce a scris mai apoi, pentru liniștea noilor stăpâni politici și ascendența sa personală, a fost turnat aproape neschimbat în sinteza de istorie medievală⁴³, care este și astăzi oferită drept bibliografie obligatorie. Probabil și inconștient, Pascu a modelat un „stil“ vicios, prea mult aerisit, cu manevre de slalom printre izvoare neepuizate. A oferit, prea des, concluzii nevalidabile. O istoriografie sănătoasă nici nu ar mai fi fost obligată să-și mai mențină atenția asupra opului. Dar alta, revizuită, nici că există. Chiar simțindu-i necesitatea, istoricii mai tineri s-au temut să-l contrazică pe statuarul din nisip, atât de protejat de o moștenitoare catedră universitară. Să introducem scuza că noutatea mai bine concepută nu ar fi avut vreo șansă de editare, atât timp cât primul autor a dominat întregul peisaj istoriografic provincial. El închisese temele de cercetare!

Fără să fie numai decât solicitată de către istorici, cât mai mult de editori de cărți interesante, literatura de medievistică franceză s-a tradus și tipărit masiv, s-a gustat cu plăcere, dar a consolidat și mai mult ideea că nu prea aveam lucruri comune de împărtășit din Evul Mediu francfon. Doar acela, de lângă Atlantic, fusese Evul prin excelență, în timp ce al nostru era pe de-a-ntregul mizerabil de modest,

⁴⁰ *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*. București, 1954. Reluate foarte sintetic în vol. *Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au Moyen Âge jusqu'à la fin du XVIe siècle*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1, 1962, p. 19–38. Absolut de neînțeles, în sinteza sa *Voievodatul Transilvaniei (I–IV)*, nu se reia în niciun capitol separat problematica meșteșugărească, ca și când însuși autorul ar fi dorit să facă uitate propriile sale pagini mai vechi. Atunci de ce să le dezgropăm noi tot timpul?

⁴¹ Procesul se rotunjea prin apariția vol. Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*. București, 1969. Tema a fost socotită principial închisă pentru cercetarea care a urmat. Nici până astăzi nu s-a găsit încă istoricul care să reformuleze subiectul la standardele cercetărilor europene.

⁴² Ca precedente la vol. *Bobâlna*. Ed. a II-a revăzută și adăugită. București, 1963.

⁴³ *Voievodatul Transilvaniei*. I–IV. Cluj-Napoca.